

АНОТАЦІЯ

Іщук Ю.А. Трансформація міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини». – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено узагальненню та систематизації теоретико-методичних засад та розробці науково-практичних рекомендацій щодо трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики.

У розділі 1 «Теоретичні засади трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики» удосконалено визначення напрямів генезису теорій і моделей дослідження трансформацій міжнародних товарних ринків за ознакою логіко-послідовної еволюції з урахуванням їх релевантності по відношенню до сучасної архітекtonіки міжнародної торгівлі, а саме: доведено, що виникнення теорій та практики неопротекціонізму відбулось в результаті квінтесенції співіснування національних практик протекціонізму та принципу лібералізації світової торгівлі, а також відповідного обґрунтування даних практик в еволюції теорій протекціонізму і фритредерства; визначено, що формування нового напрямку економічної теорії – теорій і моделей дослідження трансформацій міжнародних товарних ринків – відбувалось під впливом окремих напрямків теорій трансформації, інституціональних та ринкових теорій.

Дисертантом запропоновано авторський понятійно-категорійний апарат дослідження трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, а саме визначення дефініції «глобалізований ринок» (як голістичної системи обміну товарами і послугами, що виникла на основі міжнародного поділу праці та зовнішньоторговельної інтеграції під впливом лібералізації міжнародної

торгівлі, зростання інформаційної відкритості глобального суспільства, формування стандартизованих вподобань споживачів, розвитку інформаційних технологій; функціонування якої забезпечується глобальною інституційною базою доступу на ринок та регулювання умов конкуренції); категорії «реформування міжнародної торговельної політики» (як переходу від використання тарифного регулювання як пріоритетної форми протекціонізму до нетарифного регулювання як основної форми впровадження неопротекціонізму під впливом ендогенних та екзогенних чинників на мега-, мета-, макро-, мезорівнях у зв'язку зі зміною глобальної структури виробництва і споживання, а саме змін позицій передових країн з найбільшими економіками з метою захисту ринку та змін умов торгівлі країн з ринками, що формуються. Метою даної політики є здобуття нових порівняльних переваг, що призводять до реінституціоналізації глобального управління міжнародною торгівлею, ризику винесення перемовних позицій за межі СОТ – наступу на багатосторонній підхід організації, заснований на консенсусі, використання регіональних торговельних угод як інструменту нормативної конкуренції в сфері міжнародної торговельної політики); категорії «трансформації міжнародних товарних ринків» (як різноспрямованого процесу уніфікації та диверсифікації умов торгівлі, що відбувається під впливом співіснування глобалізаційних (під впливом наднаціонального регулювання СОТ) та деглобалізаційних (що супроводжуються підписанням регіональних торговельних угод) проявів в міжнародних економічних відносинах, і проявляється: в одночасному використанні протекціоністських інструментів та інструментів, що спрямовані на подальшу лібералізацію торговельної політики; у перерозподілі частки ринків на користь країн, що розвиваються; в розвитку технологічних змін в області комунікацій, обробки інформації, транспортних технологій; зростаючій ролі БНП).

Автором удосконалено визначення системи інституційного забезпечення функціонування глобалізованих товарних ринків, в яку пропонується включати такі складові: нормативно-правову базу

(багатосторонні торговельні угоди та інші правові документи СОТ, що регулюють більшу частину світової торгівлі товарами); суб'єкти функціонування світових товарних ринків (уряди країн; БНП; СОТ; ОЕСР; МВФ; СБ; ISO); інструментарій, що передбачає захист інтересів національних товаровиробників як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках (тарифне регулювання, технічні регламенти та нормативи, санітарні та фітосанітарні заходи, внутрішні податки, захист прав інтелектуальної власності, антидемпінгові, компенсаційні, спеціальні та загальні захисні заходи); інфраструктуру міжнародних товарних ринків (аукціони, тендери, виставки, ярмарки, товарні біржі).

У розділі 2 «Аналіз трансформації міжнародних товарних ринків в умовах реформування міжнародної торговельної політики» автором удосконалено алгоритм дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів, що включає: дослідження товарної структури, виокремлення її суттєвих позицій; визначення узагальнюючих показників структурних зрушень; визначення наявності зв'язку між інструментами торговельної політики та інтегральними показниками товарної структури, показниками зовнішньої торгівлі; кореляційний аналіз взаємозв'язку інтегральних показників товарної структури та інструментів торговельної політики; кореляційний аналіз взаємозв'язку показників зовнішньої торгівлі та інструментів торговельної політики; визначення системи показників впливу на сальдо країни; дослідження впливу показників міжнародної діяльності країни на її сальдо із застосуванням системно-динамічного підходу; дослідження впливу показників тарифних квот та середньозваженого тарифу на сальдо країни із застосуванням системно-динамічного підходу.

Дослідження динаміки розвитку та структурних зрушень глобального ринку сільськогосподарської продукції дозволило виявити її промислове спрямування та наявність потенціалу до нарощування продажу таких продуктів, як нафта, газ, вугілля, нафтопродукти, хімікати, машини, засоби

зв'язку, автомобілі. Глибинному аналізу структурних диспропорцій зовнішньої торгівлі сприятиме використання запропонованого алгоритму дослідження впливу заходів міжнародної торговельної політики на структурні зрушення на глобальних ринках товарів, який включає визначення ступеню впливу інструментів торговельної політики на зміни товарної структури за допомогою системи взаємопов'язаних індексів та кореляційного аналізу.

Дисертантом запропоновано визначення детермінант та тригерів трансформаційних процесів на міжнародних товарних ринках, серед яких виразно домінують: інституційні фактори (деглобалізаційні, дезінтеграційні процеси); виробничі фактори (деіндустріалізація; дефрагментація ланцюгів створення доданої вартості та ланцюгів поставок); кон'юнктурні фактори (регіональні асиметрії економічного розвитку; цінові коливання; галузеві викривлення). На засадах аналізу, проведеного із застосуванням авторського алгоритму, виявлено, що при впровадженні більшої кількості інструментів неопротекціонізму урядами країн інтегральні показники зрушення у світовій товарній структурі сільськогосподарської продукції будуть зменшуватись, тобто товарна структура світового експорту сільськогосподарської продукції набуває ознаки сталості, що обумовлено адаптивністю даної групи товарів до циклічності показників глобальної економічної динаміки; товарна структура експорту світу з початку XXI сторіччя має поступовий характер прискорення змін, що пов'язано зі зрушеннями у сформованих глобальних та регіональних ланцюгах доданої вартості, які відбуваються під впливом Індустріальної революції 4.0.

У розділі 3 «Напрями трансформації національного товарного ринку в умовах реформування міжнародної торговельної політики» дана комплексна оцінка ступеня впливу торговельно-політичних засобів регулювання міжнародної торгівлі основних партнерів України на формування її зовнішньоторговельного балансу, в результаті якої було визначено оптимальні тарифні умови та вектори зовнішньоторговельної політики держави на ринку сільськогосподарської продукції по відношенню до Китаю, Туреччини, країн ЄС та Саудівської Аравії.

Дисертантом запропоновано визначення системи причинно-наслідкових зв'язків та залежностей між показниками макроекономічної політики, умов торгівлі, застосування торговельно-політичних інструментів регулювання міжнародної торгівлі, імплементація якої шляхом застосування методу системно-моделювання дає можливість визначити оптимальний рівень тарифно-нетарифного захисту національних ринків з метою максимізації сальдо зовнішньоторговельного балансу країни. У контексті визначення впливу глобалізації на макроекономічні показники України можна зауважити, що високий показник торговельної відкритості України означає високу залежність від коливань та тенденцій, які відбуваються на зовнішньому ринку. За таких умов економічний розвиток України суттєво залежить від стану світової економічної кон'юнктури, динаміки та масштабів змін, які відбуваються у світовому господарстві. Таке становище робить країну дуже вразливою до впливу зовнішніх чинників.

З метою визначення залежності трансформації національного товарного ринку від впливу змін в міжнародній торговельній політиці за допомогою регресійного аналізу виявлено ступень впливу основних п'яти країн імпортерів та п'яти країн експортерів на формування залежності зовнішньоторговельного сальдо України. На засадах проведеного аналізу 117 показників було виділено основні з них та з урахуванням виявлених тенденцій побудовано прогнозні сценарії для експорту та імпорту України. У роботі зроблено висновок, що Україна має можливість вийти на позитивне сальдо у найближчому майбутньому у разі реалізації оптимістичного сценарію розробленої моделі. В ході дослідження також було виявлено залежність зовнішньоторговельного сальдо сільськогосподарської продукції від тарифних квот Китаю та ЄС.

Дисертантом запропоновано механізм оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, метою якого є цілеспрямовані дії держави для оптимізації економічних умов торгівлі, шляхом мінімізації тарифних і нетарифних бар'єрів торгівлі, відсутності прямих і прихованих

механізмів субсидування експорту, спрощення торговельного контролю, за допомогою застосування методів формування торговельної політики, а саме: політико-правових (активна участь у інтеграційних об'єднаннях та міжнародних організаціях; формування національного законодавства та рівень його міжнародної гармонізації; дотримання міжнародно-уніфікованих регулятивних принципів, правил, норм), економічних (поліпшення стану і динаміки національного економічного розвитку; збільшення внутрішнього попиту; врівноваження стану платіжного балансу; нарощування національного експортного потенціалу; підвищення рівня конкурентоспроможності національних товарів, фірм, галузей).

Проведені дослідження дозволили зробити висновок, що вирівнюванню зовнішньоторговельного балансу країни сприятиме застосування механізму формування оптимальної моделі національної політики інтеграції в міжнародні товарні ринки, який включає визначення мети, напрямків використання інструментів та методів формування торговельної політики. У роботі зроблено висновок, що аграрний експорт України потребує диверсифікації, а саме: розширення товарної структури аграрного експорту шляхом збільшення частки перероблених продуктів харчування; освоєння нових ринків для української сільськогосподарської продукції та розширення номенклатури товарів, які вже експортуються; дотримання міжнародних стандартів якості; залучення більшого кола малих і середніх виробників та переробників, які здатні експортувати аграрну продукцію; розвитку фінансової інфраструктури аграрного сектору за рахунок фінансового лізингу, небанківського кредитування, страхування аграрних ризиків; впровадження передових технологій виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення конкурентних переваг вітчизняних виробників та переробників.

Ключові слова: трансформація міжнародних товарних ринків, реформування міжнародної торговельної політики, глобалізація, глобалізований товарний ринок, міжнародна торгівля, структурні зрушення, міжнародна політика, експорт та імпорт, лібералізація, неопротекціонізм.

ABSTRACT

Ishchuk Yu. Transformation of international merchandise markets under the condition of the international trade policy reforming. – Qualification research paper as a manuscript.

Thesis for a PhD Degree by Program Subject Area 292 «International Economic Relations». – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2020.

The dissertation is devoted to the generalization and systematization of theoretical and methodological principles and the development of scientific and practical recommendations for the transformation of international commodity markets in conditions of reforming international trade policy.

Section 1 «Theoretical foundations of the transformation of international commodity markets in conditions of reforming international trade policy» improved the definition of the genesis of theories and research models of the international commodity markets transformations on the basis of logical and consistent evolution with regard to their relevance to modern architecture of international trade, namely, it is proven that the theories and practices of neo-protectionism emerged as a result of the quintessence of the coexistence of national practices of protectionism and the principle of liberalization of world trade, as well as the appropriate justification of these practices in the evolution of theories of protectionism and free trade; it was determined that the formation of a new direction of economic theory - theories and models for the study of international commodity markets transformations - was influenced by certain areas of transformation, institutional and market theories.

The dissertation includes the author's conceptual and categorical approach to research transformation processes in international commodity markets, namely the definition of «globalized market» (as a holistic system of exchange of goods and services, which arose on the basis of international division of labour and foreign trade integration under the influence of international trade liberalization, growing information openness of the global society, formation of standardized consumer

preferences, development of information technologies; functioning of which is provided by the global institutional base of access to the market and regulation of competition conditions); category of «reforming international trade policy» (as a transition from the use of tariff regulation as a priority form of protectionism to non-tariff regulation as the main form of neo-protectionism under the influence of endogenous and exogenous factors at the mega-, meta-, macro-, meso levels due to changing global structure of production and consumption, namely changes in the positions of advanced countries with the largest economies in order to protect the market and change trade conditions with emerging markets. The purpose of this policy is to gain new comparative advantages that reinstitutionalize the global management of international trade, cause the risk of revealing global international trade positions outside the WTO – an attack on the multilateral approach of the organization, based on consensus, the use of regional trade agreements as a tool of regulatory competition in the field of international trade policy); categories of «transformation of international commodity markets» (as a diversified process of unification and diversification of trade conditions, which occurs under the influence of coexistence of globalization (under the influence of supranational regulation of the WTO) and deglobalization (accompanied by the signing of regional trade agreements) manifestations in international economic relations; which manifest in simultaneous use of protectionist instruments and tools aimed at further liberalization of trade policy, redistribution of market share in favour of developing countries, development of technological change in communications, information processing, transport technology, the growing role of MNEs).

The author improved the definition of the system of institutional support for the functioning of globalized commodity markets, which is proposed to include the following components: regulatory framework (multilateral trade agreements and other WTO legal documents governing most of world trade in goods); functioning subjects of world commodity markets (governments of countries; MNEs; WTO; OECD; IMF; WB; ISO); tools that provide for the protection of domestic producers' interests in both domestic and foreign markets (tariff regulation,

technical regulations and standards, sanitary and phytosanitary measures, internal taxes, protection of intellectual property rights, anti-dumping, countervailing, special and general protective measures); infrastructure of international commodity markets (auctions, tenders, exhibitions, fairs, commodity exchanges).

In Section 2 «Analysis of the transformation of international commodity markets in conditions of reforming international trade policy», the author improved the algorithm for studying the impact of international trade policy on structural changes in global commodity markets, including research of commodity structure, highlighting its significant positions; determination of generalizing indicators of structural changes; determining the relationship between trade policy instruments and integrated indicators of the commodity structure, indicators of foreign trade; correlation analysis of the relationship between integrated indicators of product structure and trade policy instruments; correlation analysis of the relationship between foreign trade indicators and trade policy instruments; determination of the system of indicators which influence the country's balance; study of the influence of international activity indicators on the country's balance using a system-dynamic approach; research of the impact of tariff quota indicators and weighted average tariff on the country's balance using a system-dynamic approach.

The study of the dynamics of development and structural changes of the global market of agricultural products revealed its industrial orientation and the potential to increase sales of products such as oil, gas, coal, petroleum products, chemicals, machinery, communications, and cars. An in-depth analysis of structural disparities in foreign trade will be facilitated by the use of the proposed algorithm to study the impact of international trade policy measures on structural changes in global commodity markets, which includes determining the impact of trade policy instruments on changes in commodity structure by means of the system of interrelated indices and correlation analysis.

The dissertation proposes the definition of determinants and triggers of transformation processes in international commodity markets, among which the following are dominating: institutional factors (deglobalization, disintegration

processes); production factors (deindustrialization; defragmentation of value and supply chains); market factors (regional asymmetries of economic development; price fluctuations; industry distortions). Based on the analysis, conducted by using the author's algorithm, it was found that with the introduction of more tools of neo-protectionism by governments, the integrated indicators of shifts in the world commodity structure of agricultural products will decrease, i.e. the commodity structure of world agricultural exports becomes sustainable, which is conditioned by the adaptability of this group of goods to the cyclical nature of global economic dynamics; the commodity structure of world exports has been gradually accelerating since the beginning of the XXI century due to shifts in the existing global and regional value chains, which are occurring under the influence of the Fourth Industrial Revolution.

Section 3 «Directions of transformation of the national commodity market in conditions of reforming international trade policy» provides a comprehensive assessment of the degree of influence of trade and political means of regulating international trade of Ukraine's main partners on the formation of its foreign trade balance, as a result of which the optimal tariff conditions and vectors of the country's foreign trade policy in the agricultural market in relation to China, Turkey, the EU and Saudi Arabia.

The dissertation proposes to determine the system of causal relations and dependencies between indicators of macroeconomic policy, trade conditions, application of trade and political instruments of international trade regulation, implementation of which allows to determine the optimal level of tariff and non-tariff protection of national markets aiming to maximize the country's foreign trade balance. In the context of determining the impact of globalization on Ukraine's macroeconomic indicators, it can be noted that a high indicator of Ukraine's trade openness means a high dependence on fluctuations and trends in the foreign market. Under such conditions, the economic development of Ukraine significantly depends on the state of the world economic situation, the dynamics and scale of

changes taking place in the world economy. This situation makes the country very vulnerable to external influences.

In order to determine the dependence of the national commodity market's transformation on the impact of changes in international trade policy, regression analysis revealed the degree of influence of the five major importing and exporting countries on the dependence of Ukraine's foreign trade balance. Based on the analysis of 117 indicators, the main ones were identified and, with regard to the identified trends, forecast scenarios for Ukraine's exports and imports were created. The paper concludes that Ukraine has an opportunity to reach a positive balance in the near future in case it fulfills an optimistic scenario of the developed model. The study also revealed the dependence of the foreign trade balance of agricultural products on tariff quotas of China and the EU.

The dissertation introduces an optimal model mechanism of national policy integration into international commodity markets, the purpose of which is targeted action of the state to optimize economic conditions of trade, by minimizing tariff and non-tariff trade barriers, lack of direct and covert mechanisms of export subsidies, simplification of trade control by means of using methods of trade policy formation, namely political and legal (active participation in integration associations and international organizations; formation of national legislation and the level of its international harmonization; observance of internationally unified regulatory principles, rules, norms), economic (improvement of the state and dynamics of national economic development, increasing domestic demand, equalizing the balance of payments, increasing national export potential, enhancing the level of competitiveness of national goods, companies, industries).

The research concluded that the levelling of the country's foreign trade balance would be facilitated by the application of a mechanism for forming the optimal model of national integration policy into international commodity markets, which includes defining the purpose and directions for using tools and methods of trade policy-making. The paper also concludes that Ukraine's agricultural exports need to be diversified, namely: the commodity structure of agricultural exports

should be expanded by increasing the share of processed food; developing new markets for Ukrainian agricultural products and expanding the range of already exported goods; complying with international quality standards; attracting a larger number of small and medium-sized producers and processors who are able to export agricultural products; developing the financial infrastructure of the agricultural sector through financial leasing, non-bank lending, insurance of agricultural risks; introduction of advanced technologies of agricultural production; increasing the competitive advantages of domestic producers and processors.

Keywords: transformation of international commodity markets, reforming international trade policy, globalization, globalized commodity market, international trade, structural changes, international policy, export and import, liberalization, neo-protectionism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

1. Ishchuk Yu. Drivers of global commodity market formation. *Dialog*. 2020. Vol. 1. P. 33-42. URL: <https://www2.uni-svishtov.bg/dialog/title.asp?title=1487>.

Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

2. Іщук Ю. А., Саркісян Л. Г. Особливості розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в контексті глобалізації. *Економіка і організація управління*. 2016. №4 (24). С. 245–253.

3. Іщук Ю. А., Орехова Т. В. Вплив основних глобальних проблем сучасності на розвиток світової економіки. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2017. № 9 (25). С. 44–58.

4. Ішук Ю. А. Детермінанти процесу глобалізації на міжнародних товарних ринках. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 17. С. 125–131.

5. Ішук Ю. А. Товарна біржа як інституціональний елемент функціонування міжнародних товарних ринків. *Економіка і організація управління*. 2017. № 3 (27). С. 135–142.

Публікації за матеріалами конференцій

6. Ішук Ю. А. Динаміка основних показників рівня економічної глобалізації України. *Актуальні питання економіки, фінансів, менеджменту та права в сучасних умовах: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції*. 02 квітня 2018 р., м. Полтава. Полтава: ЦФЕНД, 2018. Ч. 5. С. 10–12.

7. Ішук Ю. А. Диверсифікація експорту аграрної продукції на глобальному ринку. *Економіко-правова парадигма розвитку сучасного суспільства: матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції*. 21 травня 2018 р. Banská Bystrica, 2018. С. 7–9.

8. Ішук Ю. А. Провідна роль СОТ як світового регулятора міжнародної торгівлі. *Теоретичні та прикладні аспекти інноваційного розвитку економіки та управління: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. 13 квітня 2019 р., м. Київ. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2019. С. 12–17.

9. Ішук Ю. А. Формування сучасних поглядів на політику фритредерства. *Світ економічної науки. Випуск 16: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції економічного спрямування*. 26 вересня 2019 р., м. Тернопіль. Тернопіль, 2019. С. 59–61.

10. Ішук Ю. А. Застосування інструментів протекціонізму для вирішення торговельних проблем сучасності. *Перспективи розвитку нової економіки на світовому, державному та регіональному рівнях: матеріали науково-практичної конференції*. 27–28 вересня 2019 р., м. Запоріжжя. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 19–22.

11. Іщук Ю. А. Застосування теорії ігор в міжнародній торговельній політиці країн. *Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 09 листопада 2019 р., м. Дніпро. Дніпро: ПДАБА, 2019. С. 19–22.*